

ПОЕТИКА НАЗВИ РОМАНУ В.ВРУБЛЕВСЬКОЇ «ШАРІТКА З РУНГУ»

У статті розглядається поетика назви біографічного роману В.Врублевської «Шарітка з Рунгу» про Ольгу Кобилянську та наводяться твори інших письменників про видатну буковинку.

Ключові слова: *художня біографія, заголовок, поетика, образ, митець.*

В статье рассматривается поэтика названия биографического романа В.Врублевской «Шаритка из Рунга» об Ольге Кобылянской и приводятся произведения других авторов о известной буковинской писательнице.

Ключевые слова: *художественная биография, заглавие, поэтика, образ, автор.*

In this article is considered the poetry of the title V.Vrublevska's biographical novel "Sharitka of Runge" about Olga Kobylyanska and submitted compositions others authors about famous bukovina's woman.

Key words: *biographical fiction, title, poetry, image, artist.*

У структурі художнього твору вирізненою, графічно виділеною частиною, яка має сконцентрувати, відобразити авторський задум, є заголовок. А. Ламзіна зазначає: «Заголовок - це перший знак тексту, що дає читачу цілий комплекс уявлень про книгу. Саме він найбільше формує у читача розуміння тексту, стає першим кроком до його інтерпретації» [7, с.127]. Завдяки заголовку розширюється контекст твору, реципієнтотримує певну інформацію, виходячи з якої, він може вибудовувати свої інтерпретації.

Як один із вагомих компонентів організації тексту, заголовок неодноразово ставав об'єктом зацікавлення вчених різних напрямів: І. Арнольд, Л. Бойка, В. Виноградова, Л. Грицюка, Є. Джанджакової, А. Загнітко, Ю. Карпенка, Н. Кожині, С. Козлова, Л. Коробової, А. Мойсієнка, Ф. Нікітіної, О. Пешковського, О. Потєбні, Л. Ставицької, С. Суворова, О. Траченка, С. Форманової, Л. Шевченка та ін. Науковці визначають такі функції заголовків: номінативну, інформативну, експресивно-апелятивну, рекламну, графічно-розділяючу та ін.

У статті ми розглянемо біографічний роман В. Врублевської «Шарітка з Рунгу» про Ольгу Кобилянську, зокрема поетику його назви, що своєрідно екстрапольована на постать героїні твору.

Постаті діячів української культури цікавили й цікавлять сучасних дослідників, письменників та літературознавців, значна частина діячів української культури репрезентована в біографічній прозі ХХ ст. У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників ХХ ст. О. Галича, Б. Мельничука, Л. Мороз, А. Степанової, І. Ходорківського розглядається жанрова специфіка біографії, співвідношення біографії/автобіографії, аналізуються особливості біографічного письма,

досліджуються окремі твори цього жанру. Усвідомлення величі своєї нації неможливе без осягнення ролі знакових постатей України. Як слушно зауважує О.Галич, «художня біографія останнього десятиліття живе, розвивається, освоює нові імена, переосмислює відомі постаті. І цим вона є цікавою для нащадків» [2, с.238]. Головним завданням тих, хто працював у жанрі біографії, є відтворення складної долі реального героя, розкриття невідомих фактів із його життя.

Біографічна проза ХХ ст. представлена творами С. Васильченка, П. Загребельного, О. Іваненко, Р. Іваничука, О. Левицького, Н. Рибачака, Л. Смілянського та інших. Теоретичну основу щодо осмислення жанрової специфіки біографічної літератури становлять праці таких літературознавців, як М. Бахтін («Естетика словесного творчествa»), М. Жулинський («Роздуми над українською прозою 60 - 80-х років»), М. Ільницький (« Від покоління до покоління»), Б. Мельничук («Випробування істиною. Проблеми історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)»), І. Ходорківський («Образ митця: огляд історико-біографічних творів про письменників») та ін.

Посилення уваги письменників до біографічних жанрів пояснюється, у першу чергу, прагненням переосмислити погляд на життя певної конкретно-історичної особи, створити свій власний, індивідуально-авторський образ. Герої біографічного твору - це видатні діячі української культури: письменники, поети, актори, композитори, співаки.

До постаті Ольги Кобилянської зверталось багато українських письменників. Перші художні твори про буковинську письменницю належали Христі Алчевській, її палкій шанувальниці та подрузі. Її вірші «До Кобилянської» (1908), «Привиди війни (Посвята О. Кобилянській)», «Воліла б я тихо прилинуть...» і «До Ольги Кобилянської» сповнені почуттям поваги та уславлення високих громадянських чеснот письменниці, сконцентрованих у фразі: «Найкраща в нації дочка» [9, с.1]. У поезії «Привиди війни» Алчевська передає емоційний стан своєї героїні рядками:

Кривавий біль ти в серці маєш
І сльози рониш, і мовчиш,
А драма тяжкая витає

Над тим жалем, що ним гориш... [13, с.1]. Більшість творів, присвячених Ользі Кобилянській, були написані у 20-ті роки ХХ століття, коли відзначалося 40-річчя її літературної діяльності. Серед них вірші О. Стефановича, О. Олесь, А. Туринської та ін. У поезії «О. Кобилянській» (1927) О. Стефанович стверджує: «...де б не лягла стежа» письменниці, в душі її «Краса і Україна - як двосидня зоря» [15, с.8]; він називає її - « Духу світлого Царівна» [15, с.8]. Агата Туринська у вірші «Ользі Кобилянській» виділяє її здатність «вбивати зло й народжувати світлий дух титанів» [6, с.12]. О. Олесь у творі «О. Кобилянській» порівнює письменницю з квіткою - «Ви генціаною ніваліс в пустелі білій розцвіли» [12, с.187]. *Gentiana nivalis* - це латинська назва альпійського виду едельвейсу, шарітки, як її називають на Буковині.

Чимало віршів було присвячено О. Кобилянській і в наступні роки, зокрема твори Уляни Кравченко, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Андрія Малишка.

Володимир Лучук у поезії «Мандри Ольги Кобилянської в буковий ліс» (1963) підкреслює, якою «наївною» була письменниця, «шукаючи в чужинських нетрях слів», підтримує її бажання писати рідною мовою.

З творів, присвячених Ользі Кобилянській, окрему групу становлять проза та драматургія. П'єса Василя Вовкуна «Поранкова душа» (1988), лірична драма Ярослава Яроша «Безкорисливий лілії цвіт» (1991), а також драма Світлани Новицької «Я розчинилася в тобі», яка була поставлена в театрі наприкінці ХХ ст. У прозі образ Ольги Кобилянської епізодичний: у творах про Лесю Українку - у повістях «Ломикамінь» (1962) О. Дейча, «Дочка Прометея» (1966) М.Олійника, «Велет розпалює ватру» (1967) К. Граната та в кіноповісті «Іду до тебе» (1970) І. Драча. Серед прозових творів варто згадати і книгу Бориса Гончаренка «Гості буковинської орлиці» (1964), що складається з п'яти оповідань, у яких дійовими особами є Леся Українка, Володимир Короленко, Михайло Коцюбинський та інші діячі, а також «Над Черемошем» (1989) та «Біла лілія» (1991) Федора Погребенника. У першому оповіданні йдеться про стосунки Ольги Кобилянської з Іваном Трушем, у другому - з Василем Стефаником. Новела Михайла Івасюка «Вікна», в основі якої спогади автора про зустріч з Ольгою Кобилянською в 30-ті роки, стала розділом його роману «Вирок» (1977). Великих прозових полотен про Ольгу Кобилянську поки що обмаль. Цікавими є повість «Гой злетіла горлиця» (1959) Дмитра Косарика та роман «Кобилянська» (1983) Ельпидефора Панчука, які доносять до читача, як пише Б.Мельничук, «багато неповторних рис живої письменниці» [9, с.1], але тяжіють більше до науково-документальних праць.

Назва роману В.Врублевської «Шарітка з Рунгу» інтригує читача своєю незвичністю і, на перший погляд, незрозумілістю. Шарітка - це народна назва квітки едельвейсу, яка росте на південному схилі гори Рунг у Південній Буковині. За легендою, шарітка приносила кожному, хто її знайшов, велике щастя. Одного разу Ольга Кобилянська знайшла на Рунгу дві шарітки, оправила їх у рамці, повісила на стіні й зберігала до кінця своїх днів. Але щасливою так і не була. Я ніколи не була щаслива. Найкращі хвилини були в мене, коли я писала і закінчувала мої твори» [1, с. 437-438].

Поетика заголовка є обов'язковим компонентом у складі художнього твору. Він знайомить із текстом твору, подає його зміст і форму, увиразнює втілення його ідеї, тому дуже часто, щоб зацікавити читача, письменники звертаються до незвичайних, символічних назв, виносячи на обкладинку книги оригінальну інтригуючу назву, наприклад, «Веселий мудрець» Б. Левіна (про Івана Котляревського), «Одержима», «Дочка Прометея» М. Олійника (про Лесю Українку).

За словами Е. Джанджакової, «заголовок - це категорія поетики» [3, с.208]. Н. Кожина підкреслює, що «заголовок як поріг стоїть між зовнішнім світом і простором художнього твору і першим бере на себе основне навантаження в подоланні цієї межі» [5, с.167]. Небезпідставні слова А. Нямцу про титул, який часто «виступає тим первинним ідейно-смысловим сигналом, який налаштовує реципієнта на необхідне для автора сприйняття інтерпретації сюжету (образу, мотиву), а іноді й підказує читачеві характер переосмислення» [11, с.79].

Заголовок може бути пов'язаний із центральним персонажем твору, може окреслювати тему чи проблему, вирізняти провідний мотив тощо, але, оскільки заголовок насамперед виступає іменем тексту, то, за специфікою власної назви, він тяжіє до якомога конкретнішого відтворення сутності означуваного ним об'єкта, іншими словами, «ім'я об'єкта - це виражений об'єкт», - як влучно висловився О. Лосев [8, с.47] Наприклад, ім'я головного героя наявне в таких заголовках: «Іду за Сквородою» В. Стадниченка, «Андрій Малишко» А. Костенко, «Михайло Коцюбинський» Л. Смілянського. Щоб підкреслити поетичність оповіді, письменники використовують також метафоричні та епітетальні назви: «Велет розпалює ватру» К. Граната (про Лесю Українку), «Неодцвітаюча весно моя» С. Тельнюка (про Павла Тичину), «Скарбами землі зігрітий» В. Губарця та І. Падалки (про Павла Тютковського). Н. Кожина зазначає, що « у великих формах, таких, як роман, заголовне слово або словосполучення не відразу вплітається в канву твору, а з'являється в сюжетно-кульмінаційних точках літературного тексту » [5, с.9]. Із цих позицій ми й будемо розглядати обрану для статті тему.

Роман В. Врублевської « Шарітка з Рунгу » викликав неоднозначну оцінку в працях сучасних літературознавців, які в рецензіях та відгуках звернули увагу на різні аспекти роману. Так, Р. Горак у рецензії писав, що українська література «збагатилась інтелектуальною і філософською прозою, новим біографічним романом, побудованим на іншій основі, ніж досі» [9, с.1]. Б. Мельничук вважає вразливим місцем книги фактологічні неточності й похибки, а також лексичні помилки: « мене верне від їхньої брехні », « стрічок роману », « при обняв », « лишити честі », « Боже збав », «медичинські теми », « глохнуть » тощо, написання « Путної » замість «Путни », « Вахнянін » замість « Вахнянин » та ін. [9, с.1]. У рецензії Лади Москалець « Ольга Кобилянська: майже вікторіанська історія » зазначається, що « Валерія Врублевська повертає Ольгу Кобилянську читачеві - не як фігуру з літературного Олімпу, а як дівчину з крихітного містечка на Буковині, що переймається хлопцями, танцями, прогулянками, родинними суперечками і читанням » [10, с.1].

Роман складається з шести частин, кожна з яких має свою назву: «Доля», « Поранкова душа », « Шарітка з Рунгу », « Темпі passati », «Царівна», «Заклучні акорди». У першій, «Доля », В.Врублевська розповідає про сім'ю Кобилянських та дитинство Ольги. У цій частині авторка вперше подає психологічну характеристику героїні: « Ольга мала свої переконання, і вміла їх відстоювати. Вже тоді визрівали в ній ніжність і сміливість, мрійливість і пристрасність, розважливість і відчайдушність. Вона могла роздратуватися з найменшого приводу, була гнівлива і в тому гніві часом жорстока. Іноді нападали на неї хвилини щирої ніжності, особливо до матері. Брати і сестри не завжди розуміли її і навіть побоювалися таких перепадів у її настрої » [1, с.17-18]. Назва частини пов'язана з образом Долі, який епізодично з'являється на її сторінках: «І зачула Доля гіркий плач молоденького хлопця. Зачула і затимила собі. І її затимила собі. Її, яка сиділа в тій самій хвилі між килимом зеленого листя і, мов гадюка з невидимою короною на малій чорній голівці, застановлялася над ним і своїм учинком...» [1, с.24]. « - Хочу бути ціллю для себе. Можливо, я помиляюсь, можливо, жіноча

самостійність і не є такою привабливою, як мені видається. Буде добрим цей шлях чи ні - нема різниці, я мушу ним іти. - Мусите! Хто ж вас примушує? - Доля! - вигукнула, відбігши від Євгена (Озаркевича), Ольга » [1, с.86]. Образ Доли розкривається за допомогою натяків та асоціацій, які наштовхують на роздуми про призначення, майбутню письменницьку долю героїні роману.

Друга частина роману - «Поранкова душа» - охоплює події життя Ольги Кобилянської 1881 - 1883 рр., тобто юність дівчини: « Їй було вісімнадцять років, вона вся була зіткана з власних думок і надій. Ще ніколи світ так не звужувався: тільки власна доля і душа цікавили її, тільки про них вона хотіла говорити з іншими. Душа і серце надіялися, що вона вийде заміж за коханого хлопця, мозок не давав забути реальності - мрії в'янули... » [1, с.88-89]. Назва частини сповнена ліризмом, відображає юність та мрійливість майбутньої письменниці. Епітет «поранкова» зорієнтовує на такі риси Ольги Кобилянської, як ніжність та свіжість думок, почуттів, переживань. Заголовок має психологічний підтекст, символічну суть. « Die Morgenseele » - так німецькою мовою звучить « поранкова душа », і саме так у листах до Осипа Маковея називає себе героїня: « Das ist meine Morgenseele [це моя поранкова душа (нім.)] - і вона іде до Вас, не зачиняйтеся перед нею, пане Маковей, бо вона не зробить Вам нічого злого » [4, с.304]. Поранкова душа Ольги - це замріяна, поетична душа письменниці, яка дуже тонко розуміє красу й мистецтво.

Третя частина зберігає назву самого роману - «Шарітка з Рунгу ». Саме в ній розповідається, як Ольга знайшла дві шарітки на горі Рунг. «Шарітка з Рунгу» - це метафорична назва, співвіднесена з образом письменниці. О. Потебня вважав, що « метафора - то стрибок від образу до значення. Вона прагне до розгортання в тексті » [14, с.187]. Саме з образом шарітки, квітки, яка обов'язково має принести щастя тому, хто її знайде, пов'язаний образ головної героїні роману. Врублевська продовжує образ-метафору з поезії Олександра Олеся « О.Кобилянській »: « Ви генціаною ніваліс в пустелі білій розцвіли » [12, с.187]. Образ квітки має символічне значення. Це вказівка на тісний зв'язок із природою, цей образ асоціативно пов'язаний із чистою, світлою дівочою душею та прагненням відшукати щастя й кохання на все життя. Але доля розпорядилася по-іншому. Попри всі намагання і прагнення, Ольга Кобилянська не була щасливою повною мірою. Невпевненість у собі, нерозділене кохання та життєві негаразди прирекли письменницю на вічне служіння літературі. Її мріям так і не довелося здійснитися: « Вона знала - мрії не завжди сповнюються: вона так і не побачила море; сердечні рани загоюються, але не перестають боліти, - ніколи не забувала вона своє кохання. І що все минає... » [1, с.510].

Четверта частина має назву « Tempri passati » (з лат. «минулий час»). Назва зорієнтована на зміст частини, у якій розкриваються душевні переживання Ольги Юліанівни, яка сумує, згадуючи події, що минули, друзів, які роз'їхались по світу, залишивши її одну. Вона з гіркотою розуміє, що минула найкраща пора - молодість. « Їй не треба нічого, тільки трохи любові. Вона не довго триватиме - кілька днів, поки думки добіжать кінця і стануть tempri passati - минулими часами » [1, с.285].

У п'ятій частині роману розповідається про кохання Ольги Кобилянської до Осипа Маковея. Назва частини повторює назву автобіографічної повісті Ольги Кобилянської « Царівна ». Образ царівни в цій частині полівалентний. З одного боку, це алюзія на образ Наталки з повісті « Царівна » О. Кобилянської, з іншого - це образ письменниці, царівни української літератури. В історії її кохання багато недомовленостей та неточностей, тому В. Врублевська дає змогу читачеві домислити та дійти істини самостійно.

Останні роки життя героїні складають зміст « Заклучних акордів » -шостої частини роману. Назва цієї частини асоціюється з музикою, творчим доробком Ольги Юліанівни. У кінці роману авторка робить висновок: короткими, як заключні акорди клавіш фортепіано, але виваженими реченнями В.Врублевська підсумовує: «...Обличчя Ольги закам'яніло... Життя скінчилося. Починалось безсмертя... Вона його заслужила » [1, с.510].

Валерія Врублевська більш ніж на п'ятистах сторінках оповідає про родину Кобилянських. Персонажами роману є видатні люди, життєвий шлях яких перетнувся з родиною Кобилянських. Авторка використовує багато побутових подробиць у зображенні господарства, фінансових проблем, фізичних недуг родини Кобилянських. У романі цитуються записи з щоденників Ольги Кобилянської, листи, газетні статті.

Валерія Врублевська є не лише видатною майстринею біографічного жанру, а й досвідченим психологом. У своєму творі вона використовує психологічні засоби, за допомогою яких глибоко розкривається образ героїні роману: психологічні портрети, внутрішні монологи, психологізовані пейзажі, сновидіння, ретроспекції. Роман В.Врублевської «Шарітка з Рунгу» - це художня картина життя і творчості видатної української письменниці, що переконливо засвідчує незаперечний письменницький талант авторки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Врублевська В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську / Валерія Врублевська. - К.: ВЦ «Академія», 2007. - 512с.
2. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи. Монографія / О.А.Галич - Луганськ: Знання, 2001, - 246 с.
3. Джанджакова Е. О поэтике заглавий / Е.Джанджакова // Лингвистика и поэтика. - М., 1979. - 384 с.
4. Кобилянська О. Ю. Твори: У 5 т. / Упор. Ф. Погребенник / Ольга Кобилянська. - Київ: Держ. вид-во худ. літератури, 1963. - Т. 5. - 768 с.
5. Кожина Н. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии / Н. Кожина // Проблемы структурной лингвистики: Сб. научн. трудов. - М., 1988. - С. 170.
6. Краєзнавчі ресурси ЦРБ - етнокультурне розмаїття (з досвіду роботи Глибочкої ЦРБ). - Чернівці: ЧОУНБ ім. М.Івасюка, 2009. - 32 с.

7. Ламзина А. Заглавие / А.Ламзина //Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины / Под редакцией Л.В.Чернец.-М.: Высшая школа, 1997.- 337 с.
8. Лосев А. Философия имени / Лосев А. // Из ранних произведений. - М., 1990. - 686с.
9. Мельничук Б. Над сторінками художніх творів про Ольгу Кобилянську // [http:// gazeta-bukovyna.cv.ua](http://gazeta-bukovyna.cv.ua)
10. Москалець Лада. Ольга Кобилянська: майже вікторіанська історія // [http:// sumko.com](http://sumko.com)
11. Нямцу А. Поэтика традиционных сюжетов / А.Нямцу. - Черновцы, 1999. - 310с.
12. Олесь О. Все навколо зеленіє: Вірші / Олександр Олесь. - К.: Веселка, 1990. - 318 с.
13. Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності (1887-1927) / Зладив Л.Когут / Ольга Кобилянська. - Чернівці: Накл. ювілейн. Комітету в Чернівцях, 1928. - 452 с.
14. Потебня О. Естетика й поетика слова / О.Потебня. - К.: Мистецтво, 1985. - 302 с.
15. Стефанович О. Зібрані твори / Упор. Б. Бойчук / Олекса Стефанович. - Торонто: Євшан-зілля, 1975. - 304 с.